

hledání obětí beránek, bude stále intenzivnější a nebezpečnější. Nesmíme být překvapeni, bude-li s oblibou cílen právě do řad těch, kdo projevují starost o budoucnost. Pro nečisté svědomí je největší úlevou zasáhnout symbol svého provinění. Snažíme-li se tedy zabránit budoucímu poklesu šancí na důstojný život, má to pro nás dvojnásobně velký význam.

10. Vztah k věcem společným

Ke zvláště tíživým důsledkům nadměrné centralizace moderní společnosti patří infantilizace řadových občanů, která je průvodním jevem monopolizace politické i ekonomické moci v rukou poměrně malého počtu lidí. Infantilizace společnosti přihlížející velkým činům vysokých státníků a ekonomů pečujících nezištně o blaho lidu patří ke standardním prostředkům dramaturgie mocenských vztahů uvnitř moderní společnosti. Zvláště pikantním se toto představení stává, je-li současně doprovázeno rétorikou liberalismu a poukazem na svrchovanou zodpovědnost každého člověka za jeho vlastní osudy. O tom, nakolik hluboce pronikly stereotypy tohoto rázu do našich postojů, nejlépe svědčí obrovské potíže, za nichž se rodí samosprávné struktury občanské společnosti, stejně tak jako minimální účast občanských hnutí na politickém rozhodování ve své zemi. Krystalizace nadějných hnutí do podoby centralizovaných a centralistických politických stran konzervuje to nejméně perspektivní, co lze napodobit ze struktury otevřené společnosti.

V poměrech nedemokratických je ochota stát se předmětem zmíněné infantilizace součástí obranné strategie existenčně ohrožených občanů. V podmínkách demokratických však taková ochota postrádá i toto problematické zdůvodnění. Není pak ničím jiným než projevem nevíry v demokracii a je v zájmu samotných držitelů moci, aby byla z veřejného života odstraněna, neboť i ona působí v demokratických poměrech silně kontraproduktivně, když ve svých důsledcích nahrává tendencím nedemokratickým.

GLOBALIZACE ZTRÁT PLYNOUCÍCH ZE STANDARDNÍCH POSTOJŮ

Sada hodnot, které ve smyslu Vavrouškovy analýzy spojujeme s jednáním neudržitelným, stejně tak jako sada hodnot alternativních nepředstavuje náhodný souběh postojů. Naopak, obě série zakládají vnitřně provázaný a logicky zcela konsekventní přístup ke světu. Představují dvě radikálně odlišné „světónázorové“ orientace. Obě mají svou pevnou vnitřní logiku a odvíjejí se od malého počtu základních axiomů. V samém jejich jádru spočívá naprosto odlišné hodnocení lidské situace ve světě. V prvním případě se vychází z předpokladu, že celý svět a veškerá příroda jsou zde jen pro člověka a pro uspokojování jeho potřeb. Tento názor zakládá postoje, jež jsou často označovány slůvkem „standardní“. Přístup opačný staví proti tomuto panskému postoji názor, podle něhož člověk má povinnost respektovat mimolidský svět s jeho jednotlivými částmi bez ohledu na své postavení v něm. Tento alternativní názor může být přitom motivován různě. Může za ním stát obava z vedlejších zpětných důsledků nadměrné exploatace přírodního prostředí, může být však také motivován čistou úctou k právům ostatních tvorů a pokorou před univerzem, jež existovalo dávno před člověkem a je ve svém bytí na něm zcela nezávislé.

Dnes převažující pohled, který vychází z postoje neomezené nadvlády člověka nad přírodou, se projevuje následujícími předpoklady:

- prostředí je redukováno na sumu zdrojů, jež nemají mít jiný význam než sloužit momentálním potřebám člověka;
- předpokládá se, že tyto zdroje jsou prakticky neomezené, přinejmenším v tom ohledu, že vyčerpání kteréhokoliv z nich může být kompenzováno vhodnou náhradou;
- existuje víra, že jakýkoliv problém ve vztahu člověk-prostředí je technicky řešitelný a lze ho odstranit vhodnými investicemi;
- za zvláštní problém není považován dokonce ani růst lidské populace, společlivé řešení zde údajně spočívá v dalším urychlení ekonomického růstu;
- implicitně se předpokládá, že přirozeným postojem člověka ke světu je konzumentství, tedy uspokojování neustále rostoucích a prakticky neomezených materiálních potřeb sahajících od základních potřeb biologických až po vyšší potřeby typu komfortního cestování či atraktivní zábavy ve volném čase.

Alternativní přístup ke světu předpokládá nutnost jistého dobrovolného sebe-

omezování člověka nejen ve vztahu k jiným tvorům, ale i k přírodě jako celku. Stupňovaná nadvláda nad přírodou má ustoupit hledání rovnováhy a harmonie, tedy vztahům, v nichž role člověka a jeho nároků vůči prostředí bude skromnější než dosud. Také tento postoj lze dále operacionalizovat:

- uznává, že příroda a její části mají svou hodnotu nezávisle na momentálních potřebách člověka a na jeho přáních;
- uvědomuje si, že škody, jež svým chováním přírodě mnohdy působíme, jsou velmi často nenahraditelné a jejich páchnání není ospravedlnitelné žádnými našimi zájmy;
- zjišťuje, že nevhodné technologie vyvolávají více problémů, než kolik jich jsou schopny řešit. Doporučuje vyvinout šetrnější techniky přístupu člověka ke světu;
- trvá na tom, že ekonomický růst, zejména je-li ho dosahováno dnešním energeticky a materiálově náročným způsobem, není v podmínkách naší planety trvaleji provozovatelný;
- je přesvědčen, že namísto postoje konzumenta orientovaného na růst materiální spotřeby by měl nastoupit postoj mnohem oduševnělejší, jenž dokáže nalézt a ocenit i ty oblasti světa a života, které se nenabízejí přímé konzumací.

Není zdaleka jen vinou dnes žijících generací, pokud právě prvý z obou zmíněných přístupů ke světu je dnes v zemích našeho civilizačního okruhu převládající. Jedná se totiž o postoj, jenž byl budován mnoha generacemi předchozími a jenž byl poměrně funkční, dokud nehrozilo bezprostřední riziko ekologického kolapsu. Jde o postoj, jenž byl rozvíjen v obdobích, kdy možnosti konzumní realizace byly neskonale omezenější, než jsou dnes, a kdy vitální potřeby ekosystémů nebyly v globálním rozměru ohroženy v té míře, jak je tomu dnes.

Právě současné generace se z tohoto hlediska ocitají ve zcela bezprecedentní situaci. Jsou prvními svědky stavu, jenž svými krizovými parametry zpochybňuje dlouhodobější únosnost strategií, jež až do nedávné minulosti mohly být považovány za téměř bezvadné. Teprve zhoršování parametrů životního prostředí v globálním měřítku upozornilo na skryté náklady, jež byly s realizací zdánlivě bezchybných strategií ve skutečnosti od počátku spojeny. Tyto náklady dnes vystupují jako ztráty, anebo jako rizika ztrát, které lze identifikovat v řadě klíčových oblastí. Povšimněme si alespoň několika z nich:

- 1) Trvalý nárůst globálního poškozování přírody.
- 2) Nesoulad mezi dynamikou ekonomického růstu a celkovou kvalitou života.
- 3) Problematičnost konzumní strategie.

Trvalý nárůst globálního poškozování přírody

Pochyby o úspěšnosti strategie charakteristické pro současnou společnost a projevující se exponenciálním růstem populace v méně vyspělých zemích

a srovnatelným tempem růstu potřeb obyvatelstva v zemích vyspělých byly po určitou dobu spojovány především s obavami z vyčerpání omezených zásob neobnovitelných zdrojů. Zatímco tyto obavy, jež dominovaly ekologickému myšlení především v letech šedesátých a sedmdesátých, byly vývojem vyspělých ekonomik od sedmdesátých let alespoň částečně oslabeny, na jejich místo nastoupilo jiné, neméně naléhavé znepokojení. Týká se především schopnosti naší planety poskytovat dostatek místa zplodinám, jež jsou výsledkem veškeré naší činnosti. Schopnost ekosféry absorbovat tyto zplodiny je zřejmě omezenější než schopnost planety poskytovat další zdroje; jež svou činností transformujeme v odpady nej-různějšího druhu. Až dosud byl tok přírodních zdrojů i odpadů vzniklých jejich zpracováním, transportem a konzumací přizpůsobován výhradně potřebám člověka, nikoli potřebám životního prostředí. Výsledný stav však zcela zřetelně ohrožuje oklikou přes devastované životní prostředí samotného člověka.

I když se během posledních dvaceti let určité části světa především ve vyspělých zemích staly v některých ohledech čistějšími a zdravějšími než dříve, bylo k tomu zapotřebí obrovských ekonomických nákladů a vydatných energetických a surovinových injekcí. Nezanedbatelná část ekonomiky a investic tak byla orientována na nápravu škod, jež byly způsobeny minulým ekonomickým vývojem a minulými investicemi.

Logika celého procesu je alarmující. Stále větší úsilí je nutno vynakládat na alespoň přibližnou obnovu stavu, který zde v minulosti byl udržován automaticky přírodními silami, jejichž dary lidé užívali zcela zdarma (čistá voda, obdělavatelná půda, funkční lesy, nezávadné řeky, nejdovatý vzduch).

Přes značné úsilí vynaložené v tomto směru nejvyspělejšími zeměmi se celkový stav ekosféry dále zhoršuje (Sustainable 1995: 16).

Celosvětově ubývá rozlohy orné půdy, biodiverzita klesá zhruba tisíckrát vyšším tempem, než kolik představuje přirozený úbytek živočišných a rostlinných druhů, ubývá stratosférického ozonu, nebyvale vzrůstá obsah skleníkových plynů v atmosféře. Všechny tyto znepokojivé tendence více či méně bezprostředně souvisejí jednak s počtem lidí, jednak se způsobem života jejich nejbohatší vrstvy.

Nesoulad mezi ekonomickým růstem a kvalitou života

Podle některých ekonomů lze další degradaci životního prostředí zabránit ještě vyšším ekonomickým růstem. Tento návod je však z hlediska dlouhodobé udržitelnosti silně problematický. Jak známo, konvenční ukazatele růstu typu hrubého domácího produktu registrují především peněžní tok, jež doprovázejí zvýšenou nabídku a spotřebu zboží a služeb. Z hlediska ekologického však tento proces představuje zároveň ještě jiné, velmi znepokojující toky: Jak již bylo zmí-

něno, lidé dnes přesunují po zemském povrchu více než dvojnásobné množství materiálů ve srovnání se všemi přírodními silami. Tyto hory materiálů jsou řádově po několika týdnech až měsících odkládány v podobě odpadů, často navíc toxické povahy. Objem tohoto toku lze považovat za dlouhodoběji neudržitelný, neboť narušuje přírodní rovnováhu a překračuje schopnosti planety všechny tyto extrahované, přeměněné a posléze odložené materiály opět začlenit do přírodního koloběhu. Ekonomický růst v tomto ohledu znamená obrovské náklady, jež nejsou běžně vyčíslovány, budou však muset být dříve nebo později splaceny.

Na straně druhé dosavadní ekonomický růst přestává plnit mnohé z toho, co bylo s jeho existencí vždy spojováno. Až do nedávné minulosti byly totiž enormní lidské zásahy do přírodního prostředí ospravedlňovány nutností dalšího zvyšování životní úrovně a obecně kvality života lidí. Poškozování prostředí v důsledku tohoto neovladatelného metabolismu lidské ekonomiky však nabylo postupně takového charakteru, že se to zpětně promítá přímo do kvality lidského života. Korelace mezi dalším ekonomickým růstem a kvalitou života v důsledku toho stále více slábne.

Prozíravější ekonomové zohledňují tuto novou skutečnost hledáním vhodnějších ekonomických ukazatelů, které by dokázaly rozlišit, v jaké míře přispívá další vývoj ekonomiky ke zlepšení podmínek našeho života a v jaké míře naopak tyto podmínky zhoršuje. Tradičně užívaný ukazatel hrubého domácího produktu takovému rozlišení dost dobře neumožňuje. Je proto různými způsoby modifikován. I když podobných metod existuje velké množství, jejich společným jmenovatelem je snaha vyčíslit alespoň orientačně tzv. defenzivní či vynucené výdaje, tedy v podstatě skryté náklady ekonomického růstu. Mezi nejrozpracovanější ukazatele tohoto typu patří Index udržitelného ekonomického blahobytu (ISEW) navržený Hermanem Dalym. Již z názvu je patrné, že uvedený index odečítá z dosaženého ekonomického výsledku ztráty, které ekonomický růst v dané zemi způsobil. Jedná se především, i když ne výhradně, právě o ztráty způsobené na životním prostředí.

Bilancování ekonomických přínosů a environmentálních ztrát, jež jsou důsledkem minulého růstu, nás přivádí k zamyšlení nad tím, nakolik lze právě ekonomický růst považovat za garanta růstu úrovně a kvality našeho života. Tyto úvahy již vedly ke snaze vyvinout sociální indikátory míry spokojenosti a štěstí a uvést je do vztahu s vývojem ekonomiky. Z hlediska úvah o podobě udržitelného života mají podobné přístupy klíčový význam. Vnější je do světa lidských hodnot nové aspekty. Především zpochybňují tradičně předpokládanou úzkou vazbu mezi realizovatelností našich hodnot a potenciálem národní ekonomiky. Ukazuje se, že pouhý růst ekonomiky, není-li brzděn environmentálními ohledy, nejenže

bezprostředně poškozují přírodní prostředí, ale též více či méně zprostředkovaně znehodnocuje kvalitu našeho života v nejrůznějších dimenzích.

Způsoby měření kvality života

Existuje dnes několik přístupů ke zjišťování výše kvality života. Navzájem se tyto přístupy liší stupněm subjektivnosti, ale i stupněm komplexnosti měření.

Měření subjektivního pocitu spokojenosti je založeno na vyjádření dotazovaných, zda a nakolik se cítí být spokojeni či šťastni. Tato metoda, i když je nejpřímější, nedokáže určit, nakolik je momentální rozpoložení dotazovaných osob způsobeno náhodnými okolnostmi a nakolik je dlouhodobějším výsledkem jejich situace v návaznosti na celkový stav společnosti.

Jiná metoda spočívá v registrování společenských skutečností, o nichž lze předpokládat, že míru spokojenosti a štěstí členů dané společnosti snižují. Patří sem například míra kriminality v dané zemi, rozšíření různých forem násilí, sebevraždnost, vzestup drogové závislosti a alkoholismu, přibývání duševních nemocí a podobně. Nevýhodou této metody je její globální charakter, neumožňuje postihnout, v jaké míře jsou uvedené sociální poruchy celospolečensky deprimující, či naopak nakolik se týkají pouze okrajových minorit a do života většinové společnosti až na výjimky nezasahují.

Konečně třetí metoda spočívá v měření životního standardu v dané zemi. Nežijí pouze rozložení příjmů, ale také standard bydlení, míru vzdělanosti, úroveň veřejných služeb a podobně. Vychází z předpokladu, že zajištěnost ve všech těchto oblastech je základním předpokladem spokojenosti člověka. Problém je však v tom, že tento vztah platí jednoznačně jen do určité míry životního standardu. Je-li jí dosaženo, vztah mezi zajištěností a mírou štěstí již takto bezprostřední není.

Nizozemský sociolog R. Veenvhoven (1993) konstatuje, že přinejmenším v nejbohatších zemích světa slábne korelace mezi množstvím získaných peněz a mírou štěstí. Od jistého stupně osobní prosperity již peněžní příjem nezvyšuje podstatně míru štěstí daného člověka. Růst domácího produktu na hlavu neznamena tedy automaticky také růst pocitu štěstí a spokojenosti v dané populaci.

Na druhé straně růst ekonomiky koreluje s nárůstem sociálních jevů, které míru spokojenosti lidí naopak snižují. Období mimořádné hospodářské prosperity, k němuž dochází zejména v padesátých a šedesátých letech, je zároveň obdobím prudkého vzrůstu násilí a agresivity na straně jedné, osamělosti a rozpadu mezilidských vztahů na straně druhé. Bylo by odvážné tvrdit, že vzestup materiálního blahobytu podněcuje vznik sociálně patologického jednání. V každém případě však platí, že ekonomický vzestup nijak vzrůst sociálně patologických forem

jednání nebrzdí. Například v Norsku se během posledních třiceti let životní úroveň ztrojnásobila. Ve stejné době však na trojnásobek vzrostl také počet sebevražd, stejně tak jako počet násilných trestných činů. Podobné skutečnosti naznačují, že vztah mezi dosažovaným ekonomickým růstem a dosaženou kvalitou života se stále více rozvolňuje.

Problematičnost konzumní strategie

Tlaku na zvyšování tempa ekonomického růstu v rovině makrostrukturálních odpovídají v mikrorovině sociálního jednání tlaky na konzumní chování masového spotřebitele. Také v této rovině nemusí více vždy nutně znamenat lépe. Zdá se, že po překročení jisté hranice uspokojování životních potřeb plní další zvyšování konzumu funkce, které jen velmi nepřímou, pokud vůbec, zvyšují míru uspokojení či štěstí konzumenta.

Proč je přesto konzumní chování tak rozšířené? Plní řadu funkcí, jimiž intenzivní konzum, i když nedokonale, přece jen částečně kompenzuje potřeby jiné a hlubší. Stává se tak jen zástupným jednáním, které je realizováno v situacích, kdy z nejrůznějších důvodů nelze uspokojit určitou potřebu způsobem autentičtějším. Zmíníme se pouze o některých zvlášť příznačných případech.

Nakupování může plnit funkci dávání dáreků sobě samým, a tak vlastně kompenzuje potřebu uznání, péče a lásky, pokud ji nelze uspokojit přirozenějším způsobem. Může zvyšovat pocit sebeúcty, jehož deficitem lidé trpí. Díky koupeným věcem se cítí být bohatší, úspěšnější a krásnější, než jakými jsou v očích druhých. Pomocí koupených věcí mohou lépe zvládat dojem, jakým si přejí působit na druhé lidi. Nákupy jsou navíc místem, kde i člověk jinak podřízený a závislý může uspokojit svou potřebu nezávislosti a autonomie. Jako zákazník je pánem, i kdyby ve všech ostatních situacích byl podřízený. Při nákupu se cítí být autonomní a svěprávní i ti, kdo jinak mívají strach říci, co si myslí, a dělat, co by chtěli. Lidé, kteří mohou v běžném životě jen máloco skutečně osobně kontrolovat, mají při nákupu jinak zřídkaovou možnost získat nad koupenými věcmi kontrolu naprostou. Ve světě, kde pocit bezpečí a jistoty nepatří ani zdaleka k věcem nejběžnějším, vytváří právě situace při nakupování iluzi toho, že vše je pod zárukou a že záruční lhůty jsou plně k naší dispozici. (Sustainable 1995:194)

Analýza vedená tímto směrem ústí přirozeně v otázku, zda štěstí, které zažíváme při nákupu stále nových a nových věcí, není snad pocitem do jisté míry náhražkovým. Nabízí se pak logicky další otázka, zda stejné či dokonce autentičtější pocity štěstí by nebylo možno zakusit při jednání orientovaném například na oblast kvalitních mezilidských vztahů, duchovních hodnot či na vztah k přírodě, jejíž zbytky nás stále ještě obklopují.

Kritika konzumního chování, jakkoliv je oprávněná a pro pochopení naší kultury nezbytná, se ovšem může stát opět kontraproduktivní, vede-li k požadavku radikální skromnosti. Vůči takovým doporučením mají lidé pochopitelně výhrady.

Problematičnost dobrovolné skromnosti

Již na první pohled je totiž zřejmé, že rizika spjatá s vyčerpáváním neobnovitelných zdrojů, poškozování zdrojů obnovitelných, a tím spíše se zásahy do krajiny a s provozováním zvlášť riskantních činností, jsou reprodukována na vyšších společenských úrovních, než jakou tvoří domácnosti běžných spotřebitelů, a s vyšší jejich spotřebou mohou souviset jen velice volně.

Jakkoliv jsou výzvy k individuální skromnosti důležité, nelze si zastírat, že i pokud by byly vyslyšeny třeba i nezanedbatelnou částí populace, a to pochopitelně nikoliv pouze v jediné zemi, výsledek by nemusel být příliš hmatatelný. Změnil-li určitý počet jednotlivců či dokonce celých domácností své konzumní vzorce směrem k větší šetrnosti, nemusí být pro společnost jako celek velkým problémem tyto úspory promrhat. Bylo by proto krajně nerealistické předpokládat, že výzvy k hodnotové reorientaci naleznou stejnou odezvu ve všech částech společnosti (viz kapitola č. 4 pojednávající o postojích ke konzumu). Již vůbec pak nelze očekávat přechod na dobrovolnou skromnost u celých sektorů typu formálních organizací a byrokratických institucí. Právě zde mohou být zdroje ušetřené individuální skromností snadno promrhány, a to dokonce i v případech, že jednotliví členové těchto organizací povedou ve svém soukromí příkladně skromnou domácnost.

Výzvy k individuální skromnosti mají nepochybně vysokou etickou hodnotu a pro ty, kdo je respektují, mohou garantovat důstojný osobní život s hlubším rozměrem, než jakého jsou v průměru schopni nadměrní konzumenti příliš zaměstnaní starostmi o neustálé zvyšování míry své materiální spotřeby. Výzvy k dobrovolné skromnosti mají však také své limity. Kromě již zmíněné nízké efektivity v měřítku celospolečenském působí podobné výzvy příliš restriktivně, a to především v situaci, kdy rozsáhlá institucionalizace konzumních možností ve srovnání s jinými možnostmi zvyšuje pocit svobody právě pro konzumně orientované. (Například automobil umožňuje ve vybetonované zemi příjemnější trávení času než chůze, pro niž jsou dálnice pouze neestetickou překážkou. Pohled z dálnice na krajinu je malebnější než pohled z krajiny na dálnici, což paradoxně z hlediska pozorovatele vyhovuje dálnici.)

Především však zužování problematiky udržitelnosti pouze na otázky nadměrného či přiměřeného konzumu nepostihuje samy kořeny neudržitelnosti, nýbrž

pouze jedna z jejich nejviditelnějších projevů. Je pravda, že do rozměrů environmentálního prostoru se nevměstnáme, neomezíme-li podstatně tok materiálů, z něhož je živěn náš individuální konzum a z něhož jsou s různou mírou efektivnosti uspokojovány potřeby celospolečenské. Na druhé straně je však konzumní orientace vcelku logická a pochopitelná u lidí, kteří byli vychováni v hodnotách doby předekologické. Nadměrný konzum není prapůvodní příčinou našich potíží, je jen vnějším příznakem, jímž se tyto potíže zvlášť zjevně manifestují.

Skutečná příčina ekologických problémů moderní společnosti spočívá mnohem spíše v tom, že ani s růstem počtu lidí, ani s růstem konzumu části z nich neroste souběžně naše schopnost a často dokonce ani ochota uvažovat v globálnějších a dlouhodobějších dimenzích. Sám nadměrný konzum je jen ekologicky zvlášť bolestným projevem tohoto zásadního deficitu a stěžít může být mírně, nedojde-li k zásadnímu obratu právě v této hlubší a pro ostatní naše postoje určující dimenzi.

Konzumní orientace jako projev hlubšího deficitu

Pokud je tato úvaha správná, plynou z ní nikoli nevýznamné důsledky. Není pak zapotřebí a ani není příliš vhodné primárně od lidí požadovat, aby se především uskrovnili ve svém osobním konzumu. Mnohem více je třeba učinit pro to, abychom začali uvažovat v dlouhodobějším horizontu a v komplexnějších dimenzích. Zásadní apel tedy není restriktivní, nýbrž inspirativní.

Trvale udržitelný život je pak možno vymezit jako takový způsob života, který člověku dovoluje brát v úvahu dopady svého jednání na prostředí, a to v lokálním, národním i globálním kontextu.

Je pravda, že jednotlivé části populace mohou být vůči požadavku zodpovědnosti za důsledky vlastního jednání v různé míře imunní, stejně jak je tomu v případě požadavku větší konzumní skromnosti. Situace je však již zásadně odlišná. Ti, kdo nechtějí uvažovat o širších dopadech svého jednání, mohou jen stěží argumentovat odkazem na svou osobní svobodu, tedy odkazem, kterým zcela běžně argumentují ti, kdo nejsou ochotni mírnit se ve svých konzumních nárocích. Neochota či neschopnost předjímat důsledky vlastního konání nemůže být nikým vážně brána jako projev nezadatelných osobních svobod. Taková neochota či neschopnost je naopak projevem nedospělosti uvažování, projevem názorové infantilnosti, která svobodu jednání ve skutečnosti výrazně omezuje.

Neudržitelnost dosavadního směřování moderní společnosti plyne z rostoucího tlaku našich aktivit na v podstatě konstantní kapacitu únosnosti našeho prostředí. Přetrvávající hodnoty stojící v pozadí našeho jednání dost dobře neumožňují snížit tento tlak přímými restrikcemi v oblasti soukromého konzumu. Každé

úsilí vedené tímto směrem se může stát kontraproduktivním, neboť jako nepřítel lidstva dovoluje prezentovat při zlé vůli nikoli ty, kdo nadměrně mrhají, nýbrž ty, kdo na plýtvání upozorňují. Nelze však s tímtož zdáním legitimacy odsoudit úsilí informovat veřejnost o pravděpodobných dlouhodobějších důsledcích lidského jednání pro naše přežití. Ti, kdo by podobné osvětě z různých důvodů snad chtěli bránit, nemohou hrát roli ochránců svobody. Nezodpovědnost jejich jednání by byla příliš zjevná.

Koncepce trvale udržitelného života je bytostně optimistická, protože předpokládá, že lidé, pokud jsou dostatečně informováni o osudových dopadech svého jednání, budou chtít a také dokáží své jednání korigovat. Pokud je tento základní předpoklad chybný, pak nelze neudržitelné směřování společnosti odvrátit, lze je pouze patřičně komentovat.